УДК 314.172.

Йолана ЗВОНАР
асистент кафедри менеджменту та управління економічними процесами,
Мукачівський державний університет

СВІТОВИЙ ДОСВІД РЕГУЛЮВАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ ТА МОЖЛИВОСТІ ЙОГО ЗАСТОСУВАННЯ В УКРАЇНІ

Предметом дослідження у статті є особливості державного регулювання зайнятості в різних країнах, а також сукупність заходів та інструментів підвищення конкурентоспроможності соціально-трудового потенціалу населення. Досліджено основні напрямки здійснення активної політики зайнятості та можливості застосування світового досвіду у цій сфері для підвищення ефективності використання соціально-трудового потенціалу населення України.

Ключові слова: *конкурентоспроможність соціально-трудового потенціалу, активна політика зайнятості, альтернативні форми зайнятості, малий бізнес, профорієнтаційна політика, трудова мобільність.*

Проблема пошуку інструментів та механізмів підвищення конкурентоспроможності соціально-трудового потенціалу у наш час є актуальною для переважної більшості країн світу. Варто зазначити, що одним з визначальних чинників ефективного використання соціально-трудового потенціалу є комплексна, систематична та узгоджена діяльність центральних та місцевих органів влади, а також інших інституцій щодо створення умов для вільної реалізації населенням своїх трудових здібностей. Існує чимала кількість прикладів здійснення вдалої та результативної економічної політики у сфері зайнятості, наслідком якої стало не тільки зменшення рівня безробіття, а й підвищення якості трудового потенціалу населення. Таким чином, одним із найбільш ефективних методів формування комплексної програми розвитку соціально-трудового потенціалу та підвищення його конкурентоспроможності слід вважати дослідження та використання передового міжнародного досвіду у сфері забезпечення максимально продуктивної з макроекономічної точки зору зайнятості населення.

Пошук найефективніших інструментів та засобів державної політики розвитку соціально-трудового потенціалу є предметом наукових досліджень багатьох вітчизняних фахівців. Зокрема, Пітюлич М. І. обґрунтовує стратегії розвитку соціально-трудового потенціалу на регіональному рівні [7], Бажан І. І. характеризує мотиваційні важелі державного сприяння використанню трудового потенціалу [1]. Аналізу зарубіжного досвіду регулювання соціально-трудового потенціалу присвячені публікації Волкової О. В., яка досліджує організаційно-економічний механізм регулювання регіональних ринків праці.[5], Єлейко І. В., що вивчає тенденції державної політики на ринках праці у країнах Центральної та Східної Європи [6], Терюханової І., яка акцентує увагу на програмах підтримки самостійної зайнятості та підприємницької діяльності в зарубіжних країнах, що застосовувалися протягом останніх десятиліть [8]. Незважаючи на активізацію наукових пошуків у цьому напрямку, недостатньо опрацьованою залишається проблема адаптації світового досвіду управління соціально-трудовим потенціалом до українських реалій.

Метою нашої статті є оцінка напрямків та інструментів розвитку якісних характеристик соціально-трудового потенціалу, що застосовуються в розвинених країнах з метою підвищення його конкурентоспроможності. Досягненню поставленої мети сприяє вирішення наступних завдань: оцінка програм підтримки підприємницької активності населення, засобів підвищення мобільності робочої сили; дослідження основних складових профорієнтаційної політики в зарубіжних країнах; аналіз елементів активної політики зайнятості, а також обґрунтування перспектив застосування світового досвіду у цій сфері для вирішення проблеми вдосконалення соціально-трудового потенціалу України.

Слід зазначити, що протягом останніх десятиліть у багатьох країнах світу генеральним напрямком розвитку конкурентоспроможності соціально-трудового потенціалу є стимулювання альтернативних форм зайнятості населення. Одним з найбільш яскравих та результативних прикладів розвитку підприємництва та самостійної зайнятості населення можна вважати досвід Великобританії, а саме економічну політику, здійснювану на початку 80-их років минулого століття прем'єр-міністром М. Тетчер. Одною з ключових проблем економіки Великобританії на той час була необхідність структурної перебудови народного господарства країни, скорочення питомої ваги підприємств державної форми власності та частки великих промислових підприємств у структурі суспільного виробництва. Такі структурні зміни супроводжувалися зростанням рівня безробіття внаслідок закриття та ліквідації збиткових підприємств. З цієї причини перед урядом Великобританії постало завдання реформування не тільки структури народного господарства, а й сфери зайнятості населення, яка на той час була неефективною та не забезпечувала необхідні передумови для економічного прогресу.

Для реалізації цієї мети урядом М. Тетчер було розроблено програму підтримки малого підприємництва як альтернативної форми зайнятості, яка водночас формує передумови для створення нових

© Йолана Звонар, 2012

робочих місць. Серед основних заходів програми, у першу чергу потрібно назвати реформування податкової системи з метою зменшення податкового тиску на суб'єктів підприємницької діяльності, а також створення зон вільного підприємництва, в межах яких застосовувалося пільгове оподаткування та кредитування.

Ще одним важливим заходом підтримки малого бізнесу Великобританії стало створення системи організацій (таких як "Служба малих фірм", "Центри праці"), які надавали консультаційні послуги безробітним, які виявили бажання започаткувати власний бізнес. Крім того, на державному рівні було розроблено низку спеціалізованих програм підтримки малого підприємництва, в основі яких лежав диференційований підхід до різних категорій підприємців; тобто особи, що організовували власну справу, поділялися за віком, за рівнем освіти та за належністю до певних професійних груп. Особливу увагу органи державної влади звернули на сприяння та створення умов для розвитку молодіжного підприємництва, зокрема успішно реалізовувалася на практиці програма "Молоді підприємці".

Важливим елементом механізму стимулювання підприємництва у Великобританії стало кредитування малого бізнесу, яке здійснювалося спеціалізованими банківськими установами під гарантування органів місцевої влади. Ще одним заходом стала виплата безробітним одноразової допомоги для започаткування власної справи.

З метою зниження рівня безробіття, реформування сфери зайнятості та створення передумов для підвищення ефективності використання наявного в країні трудового потенціалу урядом Великобританії було вжито низку заходів, спрямованих на забезпечення більш високого рівня мобільності робочої сили. Наслідком такого втручання стало створення масштабної програми професійної підготовки та перепідготовки кадрів, а також широкої мережі урядових та комерційних організацій, які надавали послуги з підвищення кваліфікації особам, освітньо-кваліфікаційні характеристики яких не відповідали тогочасним потребам ринку праці Великобританії. Крім того, результативним та економічно доцільним заходом стало розширення сфери неповної зайнятості, що дало змогу підвищити рівень економічної активності населення, тобто збільшити кількість осіб, залучених до трудової діяльності, а також створити необхідні передумови для ефективного поєднання процесів отримання освіти чи підвищення кваліфікації з участю у суспільному виробництві.

Наслідком економічної політики уряду М. Тетчер стало якісне реформування сфери зайнятості населення, зниження рівня безробіття, суттєве зростання як кількості малих та середніх підприємств, так і їх ролі в народному господарстві.

Практика надання безробітним одноразової фінансової допомоги для започаткування підприємницької діяльності в подальшому набула поширення не тільки у Великобританії, а й в інших економічно розвинених країнах. Цільове використання допомоги для започаткування власної справи контролюється. Приміром, у Франції термін діяльності нового підприємства має бути не меншим ніж 341 день; інакше учасник програми мусить повернути суму допомоги, розмір якої встановлюється з огляду на розмір допомоги в разі безробіття [8, с. 43].

В інших країнах підтримка малого бізнесу здебільшого здійснювалася за допомогою пільгового кредитування безробітних, що виявили бажання займатися підприємництвом. Наприклад, на початку 1990-их років у Польщі в межах реструктуризації економіки на ринкових засадах діяли Програма розвитку приватного сектора та Програма підтримки малих і середніх підприємств, які передбачали надання безробітним пільгових кредитів для здійснення підприємницької діяльності на конкурсній основі. Для отримання кредиту безробітні проходили співбесіду та заповняли анкети, в яких давали відповіді на запитання щодо плану розвитку майбутнього підприємства. Крім того, обов'язковою умовою включення до названих програм була попередня професійна підготовка безробітних, яка здійснювалася місцевими центрами зайнятості.

Таким чином, досвід розвинених країн свідчить, що найбільш перспективним напрямком підвищення конкурентоспроможності соціально-трудового потенціалу є створення умов для ведення підприємницької діяльності, оскільки саме підприємництво сприяє формуванню інноваційного типу мислення, підвищенню ініціативності, ділових якостей населення, тобто тих визначальних характеристик, які є головними чинниками високого рівня конкурентоспроможності трудового потенціалу.

Слід зазначити, що протягом останніх років у найбільш розвинених країнах світу пріоритетного значення набуває саме активна політика зайнятості, спрямована не на подолання безробіття шляхом забезпечення будь-якими робочими місцями осіб, зареєстрованих як безробітні, а на вдосконалення якісних характеристик працездатного населення, тобто на підвищення конкурентоспроможності трудового потенціалу, що в підсумку найбільшою мірою сприяє зростанню продуктивності зайнятості населення.

Велику роль у процесі формування конкурентоспроможного соціально-трудового потенціалу у країнах з розвиненою ринковою економікою відіграє комплексна профорієнтаційна політика, яка здійснюється відповідно до стратегічних цілей держави у сфері управління зайнятістю населення, і для якої є характерним досить високий рівень централізації. Наприклад, «у 1994 р. у США був прийнятий акт під назвою «School to Work», відповідно до якого головним національним багатством країни оголошуються висококваліфіковані, освічені та гнучкі кад-ри. Згідно з цим документом пріоритетним завданням є підготовка учнів і студентів до майбутньої роботи та кар'єри шляхом об'єднання академічних і професійно-технічних знань, завчасного вибору робочого місця, підтримка зв'язку між освітніми закладами та підприємствами. Широкий розвиток у США дістали спеціальні центри профорієнтації при школах, коледжах і університетах, які пропонують широкий спектр профорієнтаційних послуг — від профконсультації до профвідбору" [4, с. 361].

У Канаді система профорієнтаційних заходів здійснюється на основі врахування тенденцій розвитку національного ринку праці та прогнозування потреби в робочій силі на найближчу перспективу. У країні діють центри профорієнтації, які

акумулюють та систематизують інформацію про професії і надають її для ознайомлення молоді, яка завершує навчання в загальноосвітніх навчальних закладах і потребує допомоги у виборі майбутньої спеціальності.

У Франції профорієнтаційна політика має централізований характер і координується Національним бюро з освіти та професійної інформації. Основними функціями цієї установи є розробка методичного забезпечення для проведення профорієнтаційних заходів, а також здійснення аналітичних оглядів та досліджень тенденцій на ринку праці, на основі яких в подальшому й формуються програми профорієнтації. Слід зазначити, що профорієнтаційні заходи починають проводитися ще у початкових класах: на цьому етапі проводиться безперервне оцінювання здібностей та нахилів учнів з метою подальшого використання отриманої інформації для правильного вибору майбутньої професії.

Таким чином, у найбільш економічно розвинених країнах світу широкого застосування набуває саме активна політика зайнятості. В основі такої політики знаходяться не заходи, спрямовані на зниження рівня безробіття та забезпечення безробітного населення будь-якими робочими місцями, а комплексний механізм забезпечення гнучкості та мобільності ринку праці. Генеральною метою активної політики зайнятості є створення умов для безперервного вдосконалення якісних характеристик трудових ресурсів, а отже – для підвищення конкурентоспроможності соціально-трудового потенціалу населення. Під активною політикою на ринку праці слід розуміти політику, що проводиться за масштабною й багатоплановою участю держави і спрямована на стимулювання сукупного попиту на робочу силу; сприяє створенню нових робочих місць і швидкому поверненню незайнятих громадян до складу функціонуючої робочої сили; заохочує до підвищення конкурентоспроможності зайнятої і незайнятої робочої сили та активно цьому сприяє; забезпечує зростання доходів працюючих без зниження рівня зайнятості.

Найбільш важливі складові елементи системи підвищення конкурентоспроможності трудового потенціалу населення, що успішно функціонують в країнах з розвиненою економікою, наведені на рис. 1.

Звичайно, активна політика зайнятості не може повністю нівелювати негативний вплив факторів макроекономічного середовища на функціонування сфери соціально-трудових відносин (наприклад, унаслідок кризових явищ у світовій економіці рівень безробіття у 2008 – 2010 роках зріс навіть у країнах з розвиненою економікою). Однак активність держави у цьому питанні створює можливості для більш швидкої та ефективної адаптації населення до мінливих умов зовнішнього середовища, що в підсумку сприяє підвищенню конкурентоспроможності соціально-трудового потенціалу. Виявами такої адаптації можуть бути: перепідготовка та освоєння працівниками нових професій; організація продуктивної самостійної зайнятості особами, що втратили роботу; перепрофілювання господарської діяльності суб'єктів малого бізнесу відповідно до коливань ринкової кон'юнктури під впливом кризових явищ в економіці тощо.

Урахування передового зарубіжного досвіду у сфері управління зайнятістю населення є необхідною передумовою розбудови механізму підвищення конкурентоспроможності соціально-трудового потенціалу України та забезпечення його дієвості. Вартими уваги є заходи, спрямовані на стимулювання населення до здійснення підприємницької діяльності шляхом формування необхідного інфраструктурного

Рис. 1. **Елементи системи підвищення конкурентоспроможності трудового потенціалу західних країн**

забезпечення розвитку малого бізнесу. Високий рівень самостійної зайнятості населення, який притаманний Україні на сьогодні, можна трансформувати в ефективну підприємницьку діяльність за умов існування, по-перше, системи організацій, які б здійснювали організаційно-консультаційну підтримку підприємців-початківців, а по-друге, механізму фінансового забезпечення малого бізнесу (як за посередництва державної служби зайнятості, так і без нього), а також дієвого контролю за цільовим використанням коштів, наданих у вигляді допомоги для започаткування власної справи. Розглянуті приклади ефективного функціонування такого інфраструктурного забезпечення підприємництва у країнах з розвиненою економікою, цілком прийнятні для впровадження і в українських реаліях.

Основною проблемою на шляху запровадження охарактеризованих вище елементів активної політики зайнятості в Україні у наш час залишається проблема недостатності фінансових ресурсів, необхідних для розбудови комплексного механізму підвищення конкурентоспроможності соціально-трудового потенціалу. Вивчення зарубіжного досвіду дає підстави стверджувати, що в найбільш економічно розвинених країнах інвестування сфери зайнятості набуває все більш пріоритетного значення. У Франції, наприклад, із державного бюджету на зайнятість виділяють 6,8 % коштів, а відрахування підприємств, соціальних установ та різні внески за обсягом майже в 1,5 раза перевищують надходження із бюджету [5, с. 140].

Таким чином, інвестиції, спрямовані на підвищення конкурентоспроможності соціально-трудового потенціалу, можна вважати першочерговим, пріоритетним напрямком капіталовкладень як з боку приватних інвесторів, так і з боку центральних та місцевих органів державної влади. Такі інвестиції за умов існування стратегічної програми розвитку трудового потенціалу стають вихідною точкою, базисом для подальшого зростання усіх показників соціально-економічного розвитку країни – валового внутрішнього продукту в розрахунку на одну особу, середнього розміру заробітної плати, величини доходів населення, індексу людського розвитку тощо. Теоретичні та прикладні аспекти формування механізмів активізації інвестицій у людський потенціал та забезпечення їх ефективності можна розглядати як предмет подальших наукових досліджень вітчизняних вчених.

Список літератури

1. *Бажан, І. І. Мотиваційні важелі державного сприяння використанню трудового потенціалу [Текст] / І. І. Бажан // Новий формат стратегії і тактики socioeconomic development of Ukraine: Liu соціально-економічного розвитку України: Person, community, state: monograph / [людина, громада, держава : монографія / [за ред. І. К. Бондар]. - К.: Publishing House Corp.— К. : Видавничий дім «КОРПОРАЦІЯ», 2005. - 384 pp. — 384 с.*
2. *Білик, О. М. Основні напрямки збереження і розвитку національного людського капіталу за рахунок активізації трудової мобільності [Текст] / О. М. Білик // Україна : аспекти праці. – 2009. – № 1. – С. 43-46 ;*
3. *Богиня, Д. П. Теоретико-методологічні аспекти дослідження конкурентоспроможності робочої сили / Конкурентоспроможність у сфері праці : Зб. наук. праць. Серія «Економіка праці та соціальної сфери». Вип. 1. / Відп. ред. Д. П. Богиня – К. : Інститут економіки НАН України, 2001 .– Вип. 1. – С. 3-14.*
4. *Управління трудовим потенціалом [Текст] : навч. посібник / В. С. Васильченко, А. М. Гриненко, О. А. Грішнова, Л. П. Керб. – К. : КНЕУ, 2005. – 403 с.*
5. *Волкова, О. В. Організаційно-економічний механізм регулювання регіональних ринків праці : зарубіжний досвід [Текст] / О. В. Волкова // Формування ринкових відносин в Україні. – 2006, № 12. – С. 135-141;*
6. *Єлейко, І. В. Активна політика держави на ринку праці у країнах Центральної та Східної Європи [Текст] / І. В. Єлейко // Вісник Львівської комерційної академії. – 2001. – Вип. 8. – С. 132-134;*
7. *Пітюлич, М. І. Трудовий потенціал регіону : стратегія розвитку і функціонування [Текст] / М. І. Пітюлич, М. І. Бібен, В. П. Мікловда. – Ужгород : Карпати, 1996. – 139 с.;*
8. *Терюханова, І. Програми підтримки самостійної зайнятості та підприємницької діяльності в зарубіжних країнах [Текст] / І. Терюханова // Україна : аспекти праці. – 2001, № 2. – С. 41-45;*
9. *Федулова, С. О. Поняття «управління людськими ресурсами» у системі продуктивних сил суспільства [Текст] / С. О. Федулова // Актуальні проблеми економіки. – 2010. – № 4 (106). – С. 26-30;*
10. *Якість трудового потенціалу та управління трудовою сферою в Україні : соціальна експертиза [Текст] : монографія / О. І. Амоша, О. Ф. Новікова, В. П. Антонюк, Л. В. Шаульська та ін. / НАН України. Ін-т економіки промисловості. – Донецьк, 2006. – 208 с.*

РЕЗЮМЕ

Звонар Йолана

Мировой опыт регулирования конкурентоспособности социально-трудового потенциала и возможности его использования в Украине

Предметом исследования, проведенного в данной статье, являются особенности государственного регулирования занятости в разных странах, а также совокупность мероприятий и инструментов повышения конкурентоспособности социально-трудового потенциала населения. Автор исследует основные направления осуществления активной политики занятости и возможности использования мирового опыта в данной сфере для повышения эффективности использования социально-трудового потенциала населения Украины.

RESUME

Zvonar Yolana

World experience of regulation of social-labour potential competitiveness and the peculiarities of its implementation in Ukraine

The peculiarities of state regulation of employment in different countries as well as the combination of measures and tools of increasing of competitiveness of social-labour potential of population have been discussed in this article. The author has been researching the main directions of carrying out of the active policy of employment and the peculiarities of implementation of the world experience in the given sphere for the improvement of effectiveness of the usage of social-labour potential of Ukrainian population.

Стаття надійшла до редакції 28.03.2012 р.